

New York versus la Tragèdia i Èdip.
El llegat de Sòfocles -i dels sofistes- a *Crimes and Misdemeanors*¹ de W. Allen

Pau Gilabert Barberà²
Universitat de Barcelona

Per a Manuel López Priego

Ens hem reunit a Còrdova per, en el XXVè centenari del naixement de Sòfocles, parlar de “Sòfocles avui, vint-i-cinc segles de tragèdia”. No sembla, doncs, que hagi d’apel·lar a cap *captatio benevolentiae* per endinsar-me en el món de la “Tradició Clàssica” i, des d’aquesta perspectiva, analitzar les reflexions contemporànies de W. Allen en un dels seus guions al meu entendre més densos i pregons³. Com a professionals enamorats i difusors del llegat clàssic, lamentem la indiferència, i fins i tot el rebuig, que les nostres disciplines desperten sovint en la societat actual, però també són molts els recursos amb què comptem, com ara el cinema, per convèncer-la que els clàssics grecolatins continuen parlant-nos avui, tot convidant-nos a reflexionar sobre temes universals, tan seus com nostres, aliens pel que sembla al pas dels segles.

W. Allen i comèdia és ja una associació inevitable⁴, però cal reconèixer que les seves incursions en el món de la tragèdia són arriscades i valentes. Al capdavant, quin ésser humà no s’ha preguntat mai si la vida té sentit, si hi ha justícia, o si la llei castiga de debò el culpable; en suma, si la vida no és un caminar a les palpentes, puix que l’univers sembla més un caos que no pas un Tot coherent que recolza sobre una estructura moral inviolable? De tota manera, ¿és aquesta una pregunta usual o, en un món marcat pel desassossec i l’angoixa, predomina l’autoprotecció i “l’escapisme”? Lester, el brillant productor de televisió de *Delictes i faltes* sembla decantar-se per la segona opció:

‘Estimo Nova York m’encanta... I allò que fa Nova York un lloc tan divertit és que aquí hi ha tanta tensió, dolor i misèria i follia! I això és la primera part de la comèdia. Tanmateix, has de distanciar-te’n. Sobre la comèdia cal recordar el següent: si es porta al límit, té gràcia, però, si es porta més enllà, ja no en té. Per tant, has de distanciar-te del dolor... A Harvard em van preguntar... ‘Què és comèdia?’... I jo vaig dir... ‘Comèdia és tragèdia més temps’. La nit en què Lincoln va rebre un tret, no en podies fer pas broma. Simplement no podies. Ara, ha passat el temps i pots jugar a fer-ne. Comprèn el que vull dir? És tragèdia més temps... És molt simple... Pensi en Èdip. Èdip és divertit. Heus aquí l’estructura del que és divertit: ‘Qui ha fet això tan horrible?’. ‘Oh, Déu, he estat jo!’.

Això és divertit. Miri aquella gent d’allí fora... Aquella gent cerca alguna cosa divertida a les seves vides!’⁵.

¹ Allen, W. *Crimes and Misdemeanors (Delictes i faltes)*, 1989. Guió i direcció de Woody Allen. MGM, DVD. Tots els textos en anglès corresponen a aquesta edició. Aquest treball fou presentat a Còrdova amb motiu del Congrés “Sòfocles hoy, XXV siglos de Tragedia”, març 2003 i fou publicat a *Sòfocles hoy. Veinticinco siglos de tragedia*. Córdoba: Ediciones El Almendro, 2006, pp. 183- 198.

² Professor Titular del Departament de Filologia Grega de la Universitat de Barcelona. Gran Via de les Corts Catalanes 585, 08007 Barcelona. Telf. 934035996; fax.: 934039092; e-mail: pgilabert@ub.edu; pàgina web personal: www.paugilabertbarbera.com

³ Vegeu, p. e.: Lee, S. H., 1997; Downing, C., 1997; Blake, R. A., 1995; Roche, M., 1995; Vipond, D. L., 1991 i Ligera, 1990.

⁴ Vegeu, p. e.: Wernblad, A., 1992; Yacovar, M., 1991; Green, D., 1991; Bermel, A., 1982 i Lax, E., 1975.

⁵ Les traduccions al català són meves.

'I love New York... And what makes New York such a funny place is that there's so much tension and pain and misery and craziness here. And that's the first part of the comedy. But you gotta get some distance from it. The thing to remember about comedy is: if it bends, it's funny. If it breaks, it's not funny. So you gotta get back from the pain... They asked me at Harvard... "What's comedy?"... I said "Comedy is tragedy plus time". The night Lincoln was shot, you couldn't make a joke about it. You just couldn't. Now, time has gone by, and now it's fair game. See what I mean? It's tragedy plus time... It's very simple... of Oedipus. Oedipus is funny. That's the structure of funny, right there. "Who did this terrible thing?". "Oh, God, it was me". That's funny... Look at those people out there!... These people are lookin' for something funny in their lives!'

Heus aquí, doncs, que dos gèneres literaris creats i modelats a l'Antiguitat –i la seva tradició secular- continuen essent encara avui per a Allen una referència ineludible i útil per definir i denunciar el tarannà ètic, o la seva mancança, de la societat contemporània. Aristòtil ens diu a la *Poètica*: “La tragèdia és, doncs, imitació d’una acció seriosa i completa... on la representació recolza en l’acció i no pas en la narració, i per mitjà de la compassió i el temor acompleix la purificació de passions semblants” (ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας... δρώντων καὶ οὐ δι’ ἀπαγγελίας, δι’ ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν)⁶. Convé, consegüentment, no defugir la tragèdia sinó anar al teatre i (*theâsthai*) contemplar-compartir per exemple el drama d’Èdip, heroi tràgic per excel·lència, emblema de l’assumpció enèrgica de la responsabilitat personal i amant del dolor com a única via de purificació. Sens dubte l’espectador sent compassió i dolor davant la magnitud de la tragèdia del fill i espòs de Iocasta, germà i pare dels seus fills, i tremola davant la idea que algun dia pogués ser ell qui la interpretés a la vida real, però ni Èdip es distancia del seu deure tràgic, siguin quines siguin les conseqüències, ni els contempladors o espectadors grecs fugen atemorits vers un altre teatre especialitzat en la representació de comèdies.

W. Allen sap millor que ningú fins a quin punt el guió clàssic de Hollywood⁷ –o els seus⁸- són deutors de la preceptiva aristotèlica, de manera que sap també que les paraules de Lester arribaran a un públic coneixedor de les exigències del gènere tràgic i en teoria capacitat per reaccionar amb fermesa davant les gosadies d’antiherois com Lester. En efecte, la tragèdia és consubstancial a la vida humana i caldrà reaccionar, per tant, davant qui pretengui adulterar-la, ja sigui un frívol productor de televisió, una ciutat curulla de tensió, dolor, dissort i follia com Nova York, o el conjunt de la societat occidental que ella representa⁹. Doncs bé, Lester no es només partidari de distanciar-se de la tragèdia fins a abraçar-ne l’antídot, la comèdia, sinó que arriba fins i tot a la perversió de creure que el mateix dolor és part integrant de la darrera. Divertit el dolor? Divertides la tensió, la misèria i la follia? Sòfocles sabia que no, el seu fictici Èdip tingué

⁶ VI 23-26 -la traducció és meua seguint l’edició de R. Kessel. *Aristoteles de arte poetica liber*. Oxford: Clarendon Press, 1965, rpr. 1968.

⁷ Vegeu, p. e.: Cano, P. L., 1999.

⁸ Vegeu, p. e.: López Priego, M., 2000.

⁹ Caldrà reconèixer, tanmateix, que a *Mighty Aphrodite (Poderosa Afrodita)* W. Allen opta per desdramatitzar la tragèdia, per recórrer al clàssic *deus ex machina* –i que aquesta vegada baixa en helicòpter en consonància amb els temps moderns-, a fi de garantir la felicitat de la protagonista femenina, i opta per presentar-nos el cor –en el millor estil *that’s entertainment*- cantant un animós: “Quan somriu, tot el món somriu amb tu, / continua somrient. / Quan rius, el sol brilla arreu, / però quan plores, atraus la pluja. De manera que para de sospirar, sigues feliç de bell nou./ Continua somrient, perquè, quan somriu, tot el món somriu amb tu” (“*When you’re smiling, the whole world smiles with you, / keep on smiling. / When you’re laughing, the sun keeps shining through, / but when you’re crying, you bring on the rain. / So stop your sighing, / be happy again. / Keep on smiling, / cause when you’re smiling, the whole world smiles with you*”).

l'oportunitat de comprovar-ho, i la Tragèdia, com si es tractés d'un déu vigilant, hauria de castigar els qui neguin o rebaixin la seva dolorosa essència. Però no és necessari apel·lar a cap poder superior, n'hi ha prou de no ser insensible al batec, tràgic en ocasions, de la ciutat. Han transcorregut ja uns quants mesos des de la tragèdia novaiorquesa de l'onze de setembre i ¿que potser algun dels afectats podria permetre's fer broma al respecte? Suposem fins i tot –i per descomptat només és una hipòtesi– que un examen de consciència rigorós i gens autocomplaent, pogués obrir el dubte sobre algun grau de responsabilitat real, bé que fos remot, de la societat americana o occidental en general en la generació de tant d'odi, ¿que potser aquest Èdip contemporani podria dir davant dels seus conciutadans: 'Qui ha fet això tan horrible?! Oh, Déu, he estat jo! Que divertit!'. Simplement és inimaginable, si es té en compte a més que, en aquesta ocasió, el binomi "tragèdia més un any i pocs mesos", no sembla haver permès el trànsit a la comèdia, sinó tot el contrari.

Amb tot, W. Allen és mestre en l'art de qüestionar allò inqüestionable¹⁰, de manera que tot al llarg de *Delictes i faltes* s'aferma el dubte sobre el poder real de Déu, els ulls del qual no sembla que arribin a veure sempre tots els crims i injustícies, i sobre el poder igualment discutible de la Tragèdia, el regne de la qual tal vegada pertanyi més a Hollywood, al món de la ficció o del cinema, que al món real en què dia rere dia molts humans lluiten per sobreviure. Aquest és el diàleg que mantenen Cliff, cunyat de Lester i director cinematogràfic, i Judah, oftalmòleg prestigiós, que ha fet assassinar la seva amant i ha aconseguit evitar la mirada dels ulls de Déu:

J: 'Sembles immers en els teus pensaments'. C: 'Pensava en un guió...'. J: 'D'una pel·lícula?... Jo tinc una història excel·lent basada en un crim, per bé que la meua història sobre aquest crim té un desenllaç molt estrany. Diguem que hi ha un home que ha reeixit en la vida. Ho té tot. I, després que l'acte terrible s'ha comès, es descobreix envaït per un sentit de culpabilitat d'arrels molt pregones. Lleus espurnes de l'educació religiosa que havia rebutjat apareixen de sobte. Sent la veu del seu pare i s'imagina que Déu vigila tots els seus moviments. Tot d'una, apareixen lleus espurnes d'un passat religiós que havia rebutjat. Sent la veu del seu pare. Imagina que Déu vigila tots els seus moviments. De sobte, l'univers ja no és buit, sinó just i moral, i ell... l'ha violat. Ara el pànic el domina. Es troba al caire d'un col·lapse mental, a punt de confessar-ho tot a la policia. I, aleshores, un matí, es desperta, el sol lluu, tota la família l'envolta i la crisi s'ha esvaït misteriosament. S'enduu la seva família de vacances a Europa i, passats uns mesos, descobreix que no se'l castiga. De fet, prospera. L'assassinat és atribuït a un rodamón que té altres assassinats en el seu compte, de manera que... un més ja no importa. Ha quedat impune. La seva vida torna a ser completament normal. Torna al seu món protegit fet de riquesa i privilegis. C: Sí, però pot tornar-hi realment?. J: Bé... les persones carreguen els seus pecats. De tant en tant poden tenir un mal moment, però passa. I, amb el temps, tot s'esvaeix... Ja he dit que és una història esgarrifosa, oi? C: 'No ho sé. Crec que per a qualsevol persona fóra dur viure amb una cosa així a la consciència. J: Tothom viu amb el pes d'actes terribles sobre la seva consciència. Què esperes que faci? Lliurar-se a la policia? Parlo de la realitat. A la vida real, racionalitzem, neguem; en cas contrari, no podríem continuar vivint. C: Vet aquí el que jo faria: l'obligaria a lliurar-se a la policia, perquè, així, la teua història adquireix proporcions tràgiques. En efecte, en absència de Déu, ell mateix es veu forçat a assumir la responsabilitat i, aleshores, es pot parlar de tragèdia. J: Però això és ficció. Això passa al cinema. Tu veus massa pel·lícules. Jo estic parlant del que és real. Vull dir que, si vols un final feliç, hauries d'anar a veure una pel·lícula de Hollywood.

¹⁰ Per a una visió general i la influència de la seva biografia en la seva creativitat, vegeu, p. e.: Bailey, P., 2000; Baxter, J., 1998; Fonte, J., 1998; Girlanda, E., 1995; Björkman, S., 1995; Lax, E., 1992 i Spignesi, S. J., 1991.

J: *'You look very deep in thought'. C: 'I was plotting'... J: 'Yeah... Movie plot?... I have a great murder story... Except my murder story has a very strange twist. Let's say there's this man who's very successful. He has everything. And after the awful deed is done, he finds that he's plagued by deep-rooted guilt. Little sparks of his religious background, which he'd rejected, are suddenly stirred up. He... hears his father's voice. He... imagines that God is watching his every move. Suddenly it's not an empty universe at all, but a just and moral one, and... he's violated it. Now he's panic-stricken. He's on the verge of a mental collapse, an inch away from confessing the whole thing to the police. And then, one morning, he awakens and the sun is shining and his family is around him and mysteriously the crisis has lifted. He takes his family on a vacation to Europe and as the months pass he finds he's not punished. In fact, he prospers. The killing gets attributed to a drifter who has several other murders to his credit, so, what the hell, one more doesn't even matter. Now he's scot-free. His life is completely back to normal. Back to his protected world of wealth and privilege'. C: 'Yes, but can he ever really go back?'. J: 'Well... People carry sins around with them. Maybe once in a while he has a bad moment, but it passes. And, with time, it all fades'... J: 'Well, I said it was a chilling story, didn't I?'. C: 'I don't know. It'd be tough for somebody to live with that. Very few guys could actually live with that on their conscience'. J: 'People carry awful deeds around them. What do you expect him to do? Turn himself in? I mean, this is reality. In reality, we rationalise, we deny, or we couldn't go on living'. C: 'Here's what I would do. I would have him turn himself in. Cos then, you see, your story assumes tragic proportions, because, in the absence of God, he is forced to assume that responsibility himself. Then you have tragedy'. J: 'But that's fiction. That's movies. You see too many movies. I'm talkin' about reality. I mean, if you want a happy ending, you should go see a Hollywood movie'.*

Abans assenyalava ja els deutes que el guió clàssic de Hollywood va contraure amb Aristòtil i la seva *Poètica*. Qui ens havia de dir, tanmateix, que el guió d'Allen gosaria associar “final tràgic” amb “*happy ending*”? No es tracta, amb tot, d'una *boutade*, sinó de l'exigència lògica – els criminals han de pagar el seu crim- per part dels qui creuen encara en algun poder superior. Així ho demostren els arguments creuats de Ben, el rabí que perd la vista però conserva la fe, i de Judah, l'oftalmòleg que hi veu però és cec per a la fe -com evitar la temptació d'associar-los, *mutatis mutandis*, amb el binomi Tirèsias-Èdip?-, i així ho demostra també la fe inamovible de Sol, el pare de Judah:

Ben: *'Hi ha una diferència fonamental en la nostra manera de veure el món. Tu el veus com quelcom rude, buit de valors i despietat, mentre que jo no podria continuar vivint si no percebés amb tot el meu cor una estructura moral, amb significat real i el perdó, i algun tipus de poder superior. En cas contrari, no hi ha base suficient per saber com cal viure'.*

B: *'It's a fundamental difference in the way we view the world. You see it as harsh and empty of values and pitiless, and I couldn't go on living if I didn't feel it with all my heart a moral structure, with real meaning and forgiveness, and some kind of higher power. Otherwise there's no basis to know how to live'.*

B: *'Sense llei tot és fosc'.*

B: *'Without law it's all darkness'.*

Sol: ‘Els ulls de Déu ho veuen tot. Escolta’m Judah: no hi ha res que li passi per alt. Ell veu el just i el pervers. El just serà recompensat, però el pervers serà castigat eternament’¹¹.

S: ‘*The eyes of God see all. Listen to me, Judah. There is absolutely nothing that escapes his sight. He sees the righteous and he sees the wicked. And the righteous will be rewarded, but the wicked will be punished for eternity*’.

Vistes així les coses, no és estrany que Judah, després de comprovar que tant ell com el seu crim han quedat impunes, consideri gairebé infantil la fe del seu interlocutor en la dimensió

¹¹ La referència és exclusivament jueva, però paga la pena d’assenyalar que també entre els grecs reina la convicció que les accions dels humans no passen desapercebudes a un poder superior. En efecte, el Sol, p. e., és talaia de déus i homes, *Himne a Demèter*, 62: “arribaren fins al Sol, talaia de déus i d’homes” (Ἡλιὸν δ’ ἴκοντο θεῶν σκοπὸν ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν –la traducció és meva seguint l’edició de Martin West. *Homeric Hymns*. Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts; London, England, 2003); tot ho veu i tot ho escolta, *Il*, 3, 277 o *Od*, 11, 109: “...i el Sol que, des de dalt, tot ho veus i tot ho escoltes” (Ἡλῖός θ’, ὅς πάντ’ ἐφορᾷς καὶ πάντ’ ἐπακούεις –la traducció és meva seguint l’edició de T. Allen. *Homeri Iliadis*, Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1920); “del Sol, que, des de dalt, tot ho veu i tot ho escolta” (Ἡλίου, ὅς πάντ’ ἐφορᾷ καὶ πάντ’ ἐπακούει –la traducció és meva seguint l’edició de T. Allen. *Homeri Odysseas*, Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1920); és un cercle omnivident, Èsquil. *Prometeu encadenat*, 91: “i crido al cercle omnivident del sol” (καὶ τὸν πανόπτην κύκλου ἡλίου καλῶ –la traducció és meva seguint l’edició de Martin West. *Aeschylī Tragoediae*. Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1990). No cal dir que aviat és l’ull de Zeus el que ho veu tot, p. e., Hesíode, *Treballs i dies*, 267: “l’ull de Zeus que tot ho veu i tot ho comprèn” (πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας –la traducció és meva seguint l’edició de Merkelbach-West. *Hesiodi Opera et Dies*. Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1990). Zeus és qui veu la fi de totes les coses, Soló. *Elegia a las Muses*, 17 : “però Zeus, des de dalt, veu la fi de totes les coses” (ἀλλὰ Ζεὺς πάντων ἐφορᾷ τέλος –la traducció és meva seguint l’edició de Martin West. *Iambi et Elegi Graeci ante Alexandrum Cantati*, Vol. II. Oxonii Typographeo Clarendoniano, 1992), i així passa també en molts passatges de tragèdies gregues. En l’àmbit de la filosofia, en canvi, l’èmfasi sembla recaure en la necessitat d’escoltar quelcom superior que ens parla; Heràclit, B 1 *DK* diu: “Aquesta raó que existeix sempre, els homes esdevenen incapaços de comprendre-la, tant abans d’escoltar-la com després d’haver-la escoltat” (τοῦ δὲ λόγου τοῦδ’ ἐόντος αἰεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες –la traducció és meva seguint l’edició de H. Diels- W. Kranz. *Die Fragmente der Vorsokratiker*, vol. 1, 6th edn. Berlin: Weidmann, 1951, rpr. Dublin / Zurich, 1966). ¿Podem oblidar, d’altra banda, el *daimónion* socràtic que li indica què no ha de fer?, Plató, *Apologia* 31d: “... quelcom de diví i demònic se’m presenta... una mena de veu, la qual, quan ve, sempre em dissuadeix de fer el que vagi a fer, i mai no m’hi impel·leix” (μοὶ θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον γίγνεται... φωνή τις γιγνομένη, ἢ ὅταν γένηται, αἰεὶ ἀποτρέπει με τοῦτ’ ὃ ἂν μέλλω πράττειν, προτρέπει δὲ οὐποτε –la traducció és meva seguint l’edició de J. Burnet. Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1967). En qualsevol cas, en la mentalitat grega s’aferma progressivament la idea que, més que no pas éssers controlats, els humans haurien de ser assenyats i reconèixer un ordre que s’acaba imposant. Així, p. e, en l’*Himne a Zeus* de l’estoic Cleantes llegim, 1-2; 20-25: “El més gloriós dels immortals, que reps molts noms, Zeus, sempre totpoderós... salut!... Tu vas harmonitzar en una unitat tot el bo i el dolent, de manera que existís una única raó eterna de totes les coses. Aquells humans que la refusen són malvats, dissortats... no perceben la llei comuna de la divinitat ni l’escolten, quan, si l’obeïssin amb la intel·ligència, tindrien una vida profitosa” (Κύδιστ’ ἀθανάτων, πολυώνυμε, παγκρατὲς αἰεὶ, / Ζεῦ... / χαῖρε... / ... / ... εἰς ἓν πάντα συνήρμοκας ἐσθλὰ κακοῖσιν, / ὥστ’ ἓνα γίγνεσθαι πάντων λόγον αἰὲν ἐόντα, / ὃν φεύγοντες ὥσιν ὅσοι θνητῶν κακοὶ εἰσι, / δύσμοροι... / οὔτ’ ἐσορῶσιν θεοῦ κοινὸν νόμον, οὔτε κλύουσιν, ᾧ κεν πειθόμενοι σὺν νῶ βίον ἐσθλὸν ἔχοιεν – la traducció és meva seguint l’edició de Hans von Arnim. *Stoicorum Veterum Fragmenta* I, 537, Stuttgart: Teubner, 1968).

tràgica real de la vida humana. En opinió seva, són molts els pares-infants –com el seu- o els adults-infants –com Cliff- que somien en un paradoxal final feliç en què el mal és castigat i el pervers, com si fos un heroi tràgic, assumeix i arrossega el pes de la seva culpa fins a expiar-la. Però això és, segons ell, ficció projectada sobre una pantalla de cinema o, el que és el mateix, un simulacre de realitat, tan fals –si puc apel·lar a l’ajut de la imatge platònica de la caverna- com falses són les ombres que davant seu contemplen aquells presoners platònics en la seva fosca caverna o “cinema” particular. I el pitjor de tot és que Judah no relatava abans una història fictícia de crims, sinó la seva pròpia experiència: ell ha comprovat ja com n’és de fràgil l’estructura moral inviolable o amb significat real en què altres creuen a ulls clucs –com el rabí que perd la vista-, i, sense saber-ho ni tan sols conèixer-lo, s’ha convertit en l’alumne més avantatjat del frívol Lester, capaç de rebaixar a comèdia el més tràgic dels esdeveniments amb l’únic ajut del curs inexorable del temps.

Què li queda, doncs, a l’home contemporani, quan no hi ha ulls de cap Déu que des de les alçades puguin descobrir els seus crims i faltes? Què li queda, en efecte, si també la Justícia és enganyada sense dificultat i la bena que li tapa els ulls no sembla simbolitzar la seva pretesa imparcialitat sinó amagar més aviat la seva ceguesa real fins a permetre que el món esdevingui una selva? Què li queda, finalment, si el dolor i la assumció personal i tràgica de la responsabilitat ha perdut ja tot el seu atractiu i poder catàrtic? Doncs és evident –i fins i tot paradoxal- que, per a un dels reis indiscutibles de la comèdia actual, per a W. Allen, i així ho proclamà davant d’un auditori universal amb *Delictes i faltes*, queda encara la Tragèdia i queda Èdip, és a dir, aquella estructura eticoliterària que Sòfocles tant ajudà a fixar i per la qual alguns es regeixen encara enmig d’una confusió, buit o crisi de valors que sembla no acabar.

Nogensmenys, el plantejament d’Allen no és, ni de bon tros!, tan simple, com tampoc no ho fou el debat ètic a la Grècia del segle Vè a. C. Obro ara un capítol sempre arriscat però amb freqüència indefugible en els estudis de Tradició Clàssica. I ho dic perquè, des que vaig llegir el seu llibre *Side Effects (Efectes secundaris)* i, més concretament, un dels seus petits escrits, ‘My apology’¹² (‘La meva apologia’), estic raonablement convençut que bona part de les idees que caracteritzaren la revolució ètica protagonitzada pels sofistes és a la base dels plantejaments teòrics dels diferents personatges de *Delictes i faltes*. Es tracta tan sols d’una hipòtesi –orgullosa de ser-ho, en tot cas-, entre d’altres raons perquè els creadors, W. Allen o qualsevol altre, no tenen cap obligació de revelar la paternitat o paternitats dels seus plantejaments, sobretot si fer-ho ha de suposar-los, com en aquest cas, l’adjudicació del qualificatiu de “sofistes”, no gens afalagador encara avui per raó de Plató i de l’influx enorme que els seus diàlegs han tingut en la Cultura Occidental.

‘My apology’ és una paròdia intel·ligent i divertida –aquest cop sí- de la digna i impertèrrita actitud del mestre d’Atenes davant la mort, que suposa un hàbil exercici de relativització sofística o, més concretament, protagòrica¹³. No cal dir que qui coneix Sòcrates, coneix els

¹² 1981, pp. 47-57.

¹³ Heus aquí alguns exemples del que seria aquesta relativització, com deia en clau paròdica, bàsicament del que el personatge ha representat sempre per a Occident (traducció de Betty Alsina. Barcelona: Columna, 1989: ‘De tots els homes famosos que hi ha hagut, el que més m’agradaria haver estat és Sòcrates. No solament perquè era un gran pensador, ja que a mi també se’m coneixen percepcions prou profundes, encara que les meves, invariablement, giren al voltant d’una hostessa sueca i unes manilles. No, el que a mi més m’admira d’aquest savi entre els savis de Grècia és el seu gran coratge davant la mort. La seva decisió va ser no abandonar els seus principis, sinó més aviat donar la seva vida per demostrar-los. Personalment, jo no sóc tan audaç davant la mort i, després de sentir qualsevol soroll enutjós com ara el d’un cotxe fent espetecs, em llanço directament als braços de la persona amb qui estic conversant’ (37). (*‘Of all the famous men who ever lived, the one I would most like to have been was Socrates. Not just because he was a great thinker, because I have known to have some reasonably profound insights myself, although mine invariably revolve around a Swedish airline stewardess and some handcuffs. No, the great appeal for me of this wisest of all Greeks was his courage in the face of*

sofistes, car en realitat el primer és intel·ligible sense els segons. De tota manera, se'm dirà que a *Delictes i faltes*, els rabins, la Sinagoga, la rígida observança religiosa i, en definitiva, el pes de la formació jueva rebuda dels pares és un cop més omnipresent com en moltes altres pel·lícules i textos de W. Allen¹⁴, però ¿que potser és imaginable posar en qüestió l'existència mateixa de Déu i de la justícia divina des del judaisme ortodox? És cert que a *L'Eclesiastès* es pot llegir:

“Com que no existeix sentència de mala conducta que s'executi de seguida, per això el cor dels homes no es cansa de fer mal... De fet, hi ha una vanitat que es comet sobre la terra; i és que hi ha justos a qui arriba allò que escau a les obres dels dolents, i hi ha dolents a qui arriba allò que escau a les obres dels justos” (8. 11, 14). I també: “perquè a tots passa el mateix, al just i al dolent, al pur i a l'impur, al qui ofereix sacrificis i al qui no n'ofereix; igualment al feliç com al desgraciat, al qui fa juraments com al qui té por de fer-ne. Això és el pitjor, enmig de tot el que es fa sota el sol: que hi hagi una mateixa sort per a tots” (9. 2, 3)¹⁵.

Però no ens deixéssim enganyar. Les gosadies teòriques acaben abruptament a la conclusió amb un enèrgic: “Tem Déu i guarda els seus manaments. Això és tot l'home. 14: Perquè Déu portarà a judici tota acció, tota cosa amagada, sigui bona, sigui dolenta” (13, 14).

Al meu entendre, doncs, W. Allen necessita molt més que allò que el judaisme ortodox pot oferir-li¹⁶ en un guió o *lógos* gens complaent i fins i tot un xic cruel amb la fe, la pietat i l'esperança. Hi ha moments en la vida dels humans en què tota convicció o seguretat s'esvaeix i sembla no haver-hi cap agafador al nostre abast; hi ha moments, en suma, en la Història d'Occident en què tot ha estat sotmès a revisió. Ho feren els grecs en el segle Vè a. C. i, com

*death. His decision was not to abandon his principles, but rather to give his life to prove a point. I personally am not quite as fearless about dying and will, and after any untoward noise such as a car backfiring, leap directly into the arms of the person I am conversing with'). Allen confessa després que sovint pensa en Sòcrates fins que s'adorm i somia el següent: ‘... no considero malvats els meus executors ... perquè, què és la maldat sinó l'excés de bondat?... Mira-t'ho d'aquesta manera. Si un home canta una cançó bonica, és bell. Si continua cantant, hom comença a tenir mal de cap’ (38) (*I do not regard my executioners as evil... for what is evil but merely good in excess?... Look at it this way. If a man sings a lovely song, it is beautiful. If he keeps singing, one begins to get a headache*)... Agató: ‘He dit a tothom que moriries valentament, abans que renunciar als teus principis’. Sòcrates: ‘... el concepte d'exili no va sorgir en cap moment?’ (40) (A: *I told everyone you would die bravely rather than renounce your principles*’... S: *... did the concept of “exile” ever come up?*). Agató: ‘Però ets tu qui ha demostrat que la mort no existeix’. S: ‘Ei, escolta, he demostrat moltes coses. Així és com pago el lloguer’ (40) (A: *But it was you who proved that death doesn't exist*. S: *Hey, listen. I've proved a lot of things. That's how I pay my rent*). Símmies: ‘I les formes eternes? Vas dir que cada cosa sempre ha existit i sempre existirà’. Soc.: ‘Parlava especialment d'objectes pesants ...’ (40-1) (S: *And the eternal “forms”?* You said each thing always did exist and always will exist’. S: *I was talking mostly about heavy objects*’), etc.*

¹⁴ Vegeu, p. e.: Kinne, Th. J., 1996 i Stora-Sandor, 1984.

¹⁵ *La Bíblia*, 1986.

¹⁶ Per bé que el professor Levy –del qual parlaré després– assenyala alguna de les seves grans paradoxes: ‘Allò característic del Déu d'Israel és que van aconseguir un Déu sol·lícit, però exigia alhora un capteniment moral. I en això rau la paradoxa. Quina fou una de les primeres coses que aquest Déu demanà. Demanà Abraham que li sacrificués el seu únic fill. Dit altrament, malgrat mil·lenis d'esforços, no hem aconseguit crear una imatge real i amable de Déu. S'allunya de la nostra capacitat d'imaginació’ (*The unique thing that happened to the early Israelites was that they conceived a God that cares. He cares but, at the same time, he also demands that you behave morally. But here comes the paradox. What's one of the first things that that God asks? That God asks Abraham to sacrifice his only son, his beloved son, to him. In other words: in spite of millennia of efforts, we have not succeeded to create a really and entirely loving image of God. This was beyond our capacity to imagine*’).

vèiem abans en parlar dels beneficis de la concepció tràgica de l'existència –Cliff-, el director americà és sensible al llegat cultural hel·lènic. Quina és en definitiva la meua hipòtesi? Optaré per presentar-la assenyalant tot un seguit de sospitosos paral·lels:

- a) Protàgoras digué: “Pel que fa als déus, no puc saber si existeixen ni si no existeixen. En efecte, és molt el que impedeix de saber-ho, essent com és una qüestió obscura i breu la vida humana” (“περὶ μὲν τῶν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι οὐθ’ ὡς εἰσιν, οὐθ’ ὡς οὐκ εἰσιν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἢ τ’ ἀδηλότης καὶ βραχύς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου”)¹⁷. I Judah, imaginant-se en ple *shock* nerviós que el rabí l’atemoreix amb un contundent: ‘És una vida humana. Creus que Déu no ho veu?’ (*‘It’s a human life. You don’t think God sees?’*), li respon: ‘Déu és un luxe que no puc permetre’m’ (*‘God is a luxury I can’t afford’*). I, abans, tot adreçant-se als seus col·legues de professió, havia assegurat: ‘Jo sóc un home de ciència. Sempre he estat un escèptic’ (*‘I’m a man of science. I’ve always been a sceptic’*). I també en ple *shock* nerviós, el seu germà el remet a la seva pròpia convicció que és inútil perdre el temps dilucidant qüestions veritablement complexes: “ ‘Tu mateix ho dius contínuament: ‘Només hi ha un viatge d’anada’ ” (“ ‘You say it a million of times: ‘You only go around once’ ”). *Mutatis mutandis*, per tant, Judah creu com el sofista grec que la vida és molt breu i que no pot perdre el temps en l’anàlisi d’un luxe: Déu.
- b) De Diàgoras de Melos només se sap que començà com a poeta ditiràmbic temorós dels déus, però que se l’anomenà “l’ateu”¹⁸ perquè, havent estat testimoni de delictes que no eren descoberts ni castigats, es va convèncer de la inexistència dels déus. I Judah constata igualment que el seu crim no és descobert i que els ulls de Déu semblen no haver-lo vist.
- c) Crítias, també ateu, explica que els homes promulgaren lleis per garantir la justícia, però “després, com que les lleis els impedièn de cometre accions violentes en públic, però les cometien d’amagat, per aquesta raó, crec, algun home astut i de savi enteniment ideà per primera vegada que els mortals temessin els déus, a fi que els malvats sentissin algun tipus de por si d’amagat feien, deien o pensaven quelcom. Aleshores, doncs, fou introduïda la divinitat... Ell sentirà tot el que es dit entre els mortals, i tindrà la capacitat de veure tot el que es faci” (ἔπειτ’ ἐπειδὴ τ’ ἀμφανῆ μὲν οἱ νόμοι / ἀπειργον αὐτοὺς ἔργα μὴ πράσσειν βίᾳ, / λάθρα δ’ ἔπρασσον, τηρικαῦτά μοι δοκεῖ / πρῶτον πυκνός τις καὶ σοφὸς γνῶμην ἀνὴρ / θεῶν δέος θνητοῖσιν ἔξουρεῖν ὅπως / εἶη, τι δεῖμα τοῖς κακοῖσι κἂν λάθρα / πράσσωσιν ἢ λέγωσιν ἢ φρονῶσί τι. ἐντεῦθεν οὖν τὸ θεῖον εἰσηγήσαιτο... ὃς πᾶν τὸ λεχθὲν ἐν βροτοῖς ἀκούσεται, / τὸ δρώμενον δὲ πᾶν ἰδεῖν δυνήσεται)¹⁹. I la germana del pare de Judah, May, el ridiculitza en la celebració del Seder per la seva observança religiosa tot dient: ‘Tens por que, si no segueixes les regles, Déu et castigarà?’ S: ‘A mi no, May, castiga el malvat’. M: ‘¿Com qui? ¿Com Hitler? Van morir sis milions de jueus i se’n van sortir... Hi ha moralitat per als qui la busquen... la Historia la escriuen els guanyadors. Si els nazis haguessin guanyat, les generacions futures veurien la Segona Guerra Mundial d’una manera força diferent’ (*‘Afraid if you don’t obey the rules God’ll punish you?’*. S: *‘Not me, May. He punishes the wicked’*. M: *‘Who? Like Hitler?... Six million Jews burned to death and they got away with it... For those who want morality, there’s morality... history is*

¹⁷ D. L. IX, 50-1 –la traducció és meua seguin l’edició de H. S. Long. *Diogenis Laertii Vitae Philosophorum. Tomus Posterior*. Oxford: Clarendon Press, 1964, rpr. 1966. Cf. Sext Empíric. *Contra els matemàtics*, 9, 56: “περὶ δὲ θεῶν οὐτε εἰ εἰσιν οὐθ’ ὅποιοι τινές εἰσι δύναμαι λέγειν· πολλὰ γὰρ ἐστὶ τὰ κωλύοντα με”.

¹⁸ Vegeu Jacoby, 1959.

¹⁹ Sext Empíric. *Contra els matemàtics* 9, 54 –la traducció és meua seguint l’edició de R. G. Bury. *Sextus Empiricus. Adversus Mathematicos*. Loeb Classical Library. London: William Heinemann Ltd.; Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1968.

written by the winners. If the Nazis had won, future generations would see World War II quite differently”).

- d) Si abandonem el terreny de la Teologia i ens endinsem en el de la Justícia i la Llei, caldrà reconèixer que la revolució sofística no fou menor. Queden lluny els temps d'aquella confiança absoluta en la *Dikē* de l'*Elegia a les Muses* de Soló (9-16), quan era ferma la creença que el càstig sempre arriba a tots els qui atresoren riqueses injustament. No li duren a l'home les obres de l'abús, car “Zeus veu (ἐφορᾷ) la fi de totes les coses”. O podríem recordar fins i tot dos petits fragments d'Heràclit: “Convé que el poble lluiti a favor de la llei com en defensa dels murs de la ciutat” (μάχεσθαι χρῆ τὸν δῆμον ὑπὲρ τοῦ νόμου ὄκωσπερ τείχεος)²⁰ i “Convé que els qui parlen amb intel·ligència siguin forts en allò que és comú a tots, com una ciutat en la seva llei, i encara més esforçadament. En efecte, totes les lleis humanes es nodreixen d'una única llei, la divina” (ξὺν νόωι λέγοντας χρῆ τῶι ξυνῶι πάντων, ὄκωσπερ νόμωι πόλις, καὶ πολὺ ἰσχυποτέρως. τρέφονται γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι ὑπὸ ἑνὸς τοῦ θείου)²¹. Però, com dèiem, els temps han canviat²² i Protàgoras “introdueix el principi de relació”²³: “Protàgoras mantenia que ‘l'home és la

²⁰ B 44 –la traducció és meva seguint l'edició de H. Diels- W.Kranz. *Die Fragmente der Vorsokratiker*, vol. 1, 6th edn. Berlin: Weidmann, 1951, rpr. Dublin / Zurich, 1966).

²¹ B 114 -*idem*.

²² Com exemple de la visió interessada de la llei i del dret podem citar el ja clàssic enfrontament egoista Polinices / Etéocles de *Les Fenícies* d'Eurípides: P: “... és la riquesa el bé que l'home prea més, i que entre els homes té la força màxima. Per fer-la meva, he dut aquí molts milers de llances: pobre, no és res el ben nascut” (438-442: τὰ χρήματ' ἀνθρώποισι τιμιώτατα, / δύναμιν τε πλείστην τῶν ἐν ἀνθρώποις ἔχει. / ἀγῶ μεθήκω δεῦρο μυρίαν ἄγων / λόγῃην πένης γὰρ οὐδὲν εὐγενῆς ἀνήρ)... E: “Jo et parlaré, sí, mare, no amagant-te res. Fins als llevants dels astres aniria jo, i sota terra, si pogués, per a tenir la Reialesa, la més gran de les deïtats. Aquest tresor, doncs, mare, jo no el vull cedir a un altre, en comptes de guardar-lo per a mi. És covardia, que ningú, perdent el més, el menys accepti. Més, m'avergonyeix que aquest, que ve amb armes i devasta el meu país, hagués el que desitja. Fóra oprobios, i tant! Per Tebes que, per por del ferro argiu, cedís un ceptre que em pertany i ell el portés. No és per les armes que ell hauria de cercar els pactes, mare; un parlament ho aplanava tot, tant com la llança dels enemics podria fer. Si vol d'una altra guisa viure en sòl tebà, ja pot; el ceptre, no, de grat no el soltaré. ¡Quan puc ser jo qui mana, li faré d'esclau?” (504-20: ἐγὼ γὰρ οὐδὲν, μητερ, ἀποκρούψας ἐρῶ / ἄστρον ἂν ἔλθοιμ' ἡλίω πρὸς ἀντολὰς / καὶ γῆς ἔνερθεν, δυνατὸς ἂν δρᾶσαι τάδε, / τὴν θεῶν μεγίστην ὥστ' ἔχειν Τυραννίδα. / τοῦτ' οὖν τὸ χρηστόν, μητερ, οὐχὶ βούλομαι / ἄλλω παρεῖναι μᾶλλον ἢ σῶζειν ἐμοί / ἀνανδρία γὰρ, τὸ πλεον ὅστις ἀπολέσας / τοῦλασσον ἔλαβε. Πρὸς δὲ τοῖσδ' αἰσχύνομαι, / ἐλθόντα σὺν ὅπλοις τόνδε καὶ πορθοῦντα γῆν / τυχεῖν ἂ χρῆζει· ταῖς γὰρ ἂν Θήβαις τόδε / γένοιτ' ὄνειδος, εἰ Μυκηναίου δορὸς / φόβω παρεῖν σκῆπτρα τ' ἄμα τῶδ' ἔχειν. / χρῆν δ' αὐτὸν οὐχ ὅπλοισι τὰς διαλλαγὰς, / μητερ, ποιεῖσθαι πᾶν γὰρ ἐξαιρεῖ λόγος / ὅ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἂν. / ἀλλ', εἰ μὲν ἄλλως τήνδε γῆν οἰκεῖν θέλει, / ἔξεστ' ἐκεῖνο δ' οὐχ ἐκὼν μεθήσομαι. / ἄρχειν παρὸν μοι, τῶδε δουλεύσω ποτέ;) (la traducció és de Carles Riba. Barcelona: Curial, 1977 i el text grec que he adjuntat de Gilbertus Murray. *Euripidis Fabulae*. Tomus III. Oxford: Clarendon Press, 1909, rpr. 1963).

²³ Sext Empíric. *Esbossos Pirrònics* 1, 216-219: “Protàgoras vol que l'home sigui la mesura de totes les coses, de les que són, en la mesura que són, de les que no són, en la mesura que no són, tot anomenant ‘mesura’ el criteri i ‘coses’ les realitats, de manera que pot dir que l'home és el criteri de totes les coses, ‘de les que són, en la mesura que són, de les que no són, en la mesura que no són’. És per això que només admet les coses que semblen a cadascú, i d'aquesta manera introduueix el principi de relació (allò en relació al qual)” (Καὶ ὁ Πρωταγόρας δὲ βούλεται πάντων χρημάτων εἶναι μέτρον τὸν ἀνθρώπον, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν, ‘μέτρον’ μὲν λέγων τὸ κριτήριον, ‘χρημάτων’ δὲ τῶν πραγμάτων, ὡς δυνάμει φάσκειν πάντων πραγμάτων κριτήριον εἶναι τὸν ἀνθρώπον, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν. καὶ διὰ τοῦτο τίθησι τὰ φαινόμενα ἐκάστῳ μόνον, καὶ οὕτως εἰσάγει τὸ πρὸς τι –la traducció és meva seguint l'edició de H Mutschmann. *Sexti Empirici Opera*, vol. 1, Leipzig: Teubner, 1912).

mesura de totes les coses', i no deia sinó que allò que sembla a cadascú, allò és sens dubte. Essent així, resulta que la mateixa cosa és i no és, que és bona i dolenta, i així igualment en relació al que diràs amb proposicions contradictòries, ja que quelcom sembla a uns moltes vegades bell, però a d'altres el contrari: mesura és allò que sembla a cadascú"²⁴. Doncs bé, Judah, en el que seria una aplicació interessada del principi de relació protagòric i imaginant de bell nou que es defensa davant del rabí Ben, sembla tenir clar que la llei és només la seva llei, és a dir, la que valora els seus mèrits i es desentén dels aliens: J: 'No permetré que aquesta neuròtica em destrueixi'. B: 'Vinga, Judah! Sense llei tot és fosc!' J: 'Parles com el meu pare! Quina classe de bé es la llei si m'impedeix de rebre justícia? És just el que m'està fent? És això el que em mereixo?' (J: 'I will not be destroyed by this neurotic woman!'. B: 'Come on, Judah! Without the law it's all darkness! J: You sound like my father! What good is law if it prevents me from receiving justice? Is what she's doing to me just? Is this what I deserve?'). Però, és clar, la Dolores, la amant que serà assassinada, té una altra visió del que és just i del que Judah mereix. (I potser hauríem de recordar de bell nou aquell "Hi ha moralitat per als qui la busquen").

- e) De tota manera, la vertadera revolució sofística pel que fa a *nómos* fou la seva confrontació amb els dictats de la Natura, amb *phýsis*, postergant la primera. Antifont fou sens dubte un dels sofistes més destacats en la formulació teòrica de la oposició *phýsis* / *nómos* i així la resumí: "Així, doncs, justícia és no transgredir les disposicions legals de la ciutat en què vivim. Per tant, un home podria practicar la justícia molt en benefici propi, si davant testimonis observa les lleis com a sobiranes, però, sense testimonis, les lleis de la natura. En efecte, hi ha lleis imposades, però les de la natura són necessàries. Les lleis acordades no són innates, mentre que les de la natura són innates i no pas acordades (Col. 1). Així, doncs, si en transgredir les disposicions legals aconseguíem passar desapercebuts als qui les han acordades, ens veiem lliures d'ignomínia i de càstig... Efectivament, es legisla per als ulls" (Col. 2) (δικαιοσύνη οὖν τὰ τῆς πόλεως νόμιμα, ἐν ἧ ἂν πολιτεύηται τις, μὴ παραβαίνειν. χρῶιτ' ἂν οὖν ἄνθρωπος μάλιστα ἑαυτῶι συμφερόντως δικαιοσύνη, εἰ μετὰ μὲν μαρτύρων τοὺς νόμους μεγάλους ἄγοι, μονοῦμενος δὲ μαρτύρων τὰ τῆς φύσεως· τὰ μὲν γὰρ τῶν νόμων ἐπίθετα, τὰ δὲ τῆς φύσεως ἀναγκαῖα· καὶ τὰ μὲν τῶν νόμων ὁμολογηθέντα οὐ φύντ' ἐστίν, τὰ δὲ τῆς φύσεως φύντα οὐχ ὁμολογηθέντα (Col. 1) τὰ οὖν νόμιμα παραβαίνων εἰὰν λάθῃ τοὺς ὁμολογήσαντας καὶ αἰσχύνῃς καὶ ζημίας ἀπῆλλακται... νενομοθέτηται γὰρ ἐπὶ τε τοῖς ὀφθαλμοῖς (Col. 2) -la traducció és meva)."²⁵.

Doncs bé, *Delictes i faltes* sembla en la seva totalitat una aplicació multiforme de les teories d'Antifont:

- 1) Judah crema la carta en què la seva amant posa al corrent la muller d'anys ininterromputs de relació adúltera. No hi ha testimoni, no hi ha delicte; continua essent un respectable pare de família i fidel marit.
- 2) Ningú no sap que Judah s'ha servit dels fons de la societat oftalmològica que presideix; només la seva amant i aquesta és eliminada. No hi ha testimoni, no hi ha delicte; continua essent un honorat president.

²⁴ Aristòtil. *Metafísica* 11, 6, 1062b 13: καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔφη πάντων εἶναι χρημάτων μέτρον ἄνθρωπον, οὐδὲν ἕτερον λέγων ἢ τὸ δοκοῦν ἐκάστῳ τοῦτο καὶ εἶναι παγίως· τούτου δὲ γιγνομένου τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ κακὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι, καὶ τᾶλλα τὰ κατὰ τὰς ἀντικειμένους λεγόμενα φάσεις, διὰ τὸ πολλάκις τοισδὶ μὲν φαίνεσθαι τόδε εἶναι καλὸν τοισδὶ δὲ τοῦναντίον, μέτρον δ' εἶναι τὸ φαινόμενον ἐκάστῳ -la traducció és meva seguint l'edició de. D. Ross, *Aristotle's Metaphysics*, 2 vols. Oxford: Clarendon Press, 1924, rpr. 1970.

²⁵ Fragment A 44; ed. *Diels-Kranz* 1960 (Papir d'Oxirinc XI n. 1364 ed. H(unt). Col. 1 (1-33 H.) i Col. 2 (34-36 H).

- 3) Judah explica la seva infidelitat al rabí, però aquest li garanteix una confidencialitat total. No hi haurà testimoni, no hi haurà delictes; continua essent un adorable espòs.
- 4) Judah i la seva amant es besen a la platja mentre practiquen *footing*. Judah creu que no ho haurien de fer perquè podrien veure'ls. Ella respon que ningú no els veu. No hi ha testimoni, no hi ha delictes; el seu adulteri continua en l'anonimat.
- 5) Mentre el productor Lester teoritza sobre la “tragèdia més temps”, entre a l'habitació una dona exuberant que assetja amb tot tipus de proposicions. Demana a Clifford que no el filmi. No hi ha testimoni –o, si més no, ho creu-, no hi ha descrèdit; continua essent un productor de conducta irreprotxable.
- 6) Judah s'enduu de l'apartament de l'amant tot el que pot incriminar-lo. No hi ha proves, no hi ha delictes; continua essent un ciutadà sense antecedents²⁶.
- 7) La tia de Judah manté que, si els nazis haguessin guanyat la Segona Guerra Mundial, les proves de l'holocaust haurien desaparegut. No hi hauria hagut proves, no hi hauria hagut holocaust.
- 8) Res no ha incriminat Judah i el seu delictes ha estat atribuït a un altre delinqüent. No hi ha testimonis, no és un delinqüent; continua essent un respectable pare de família, fidel espòs i professional prestigiós.
- 9) El rabí pregunta a Judah si ha resolt els problemes dels quals li parlà. Judah respon –tot i que menteix- que es resolgueren sols, que la seva amant fou raonable. El rabí assegura amb la major de les innocències i bona fe que, de vegades, ‘el fet de tenir una mica de sort és la tàctica més brillant’. Si no hi ha denúncia, no hi ha delictes i la sort ens somriu.

No cal dir que, llevat que W. Allen confessi algun dia els seus deutes, em veig forçat a mantenir-me en el terreny de les hipòtesis, però caldrà reconèixer que les gosadies teòriques dels sofistes podien ser-li molt útils –i jo crec que ho foren realment- en la redacció d'un guió que s'atreveix a qüestionar veritats i regles fonamentals apreses en la infantesa. L'exercici sofístic de ‘My Apology’ em duu a pensar-ho, sense oblidar, a més que, si parem esment en les conviccions expressades a *La República* de Plató²⁷, podríem pensar que són grecs tots els qui discuteixen. Sòcrates manté allí que és millor ser just que injust, de manera que la justícia és el bé major per a l'ànima i la injustícia el mal major. I afegeix: ‘Ara, segons que sembla, manca per escatir si convé obrar justament, captènr-se bé i ser just, passi o no inadvertit qui ho faci, o si convé cometre injustícia i ser injust, si realment no ha de pagar cap pena ni millorar per raó del càstig’ (Τὸ δὴ λοιπὸν ἦδη, ὡς ἔοικεν, ἡμῖν ἐστὶ σκέψασθαι πότερον αὖ λυσιτελεῖ δίκαιά τε πράττειν καὶ καλὰ ἐπιτηδεύειν καὶ εἶναι δίκαιον, ἕαντε λανθάνῃ ἕαντε μὴ τοιοῦτος ὢν, ἢ ἄδικεῖν τε καὶ ἄδικον εἶναι, ἕανπερ μὴ διδῶ δίκην μηδὲ βελτίων γίγνεται κολαζόμενος)²⁸.

²⁶ Donat el pes del tòpic “els ulls de Déu ho veuen tot” en el guió d'Allen, no deixa de ser curiós que sigui també en els ulls humans on ho veiem tot, com l'ànima i la vida, de manera que Judah explica al seu germà: ‘Vaig anar a casa seva. Havia de recuperar algunes coses que em podien incriminar. La vaig veure allí... amb els ulls oberts. Un objecte inert. Darrere els ulls, si miraves en el seu interior, no hi havia res. Tot el que hi veies era un buit negre’ (*I went to her place after. I had to retrieve some incriminating things. I saw there ... just staring up. An inert object. There was nothing behind the eyes if you looked into them. All you saw was a black void*). I abans havia mantingut amb la Dolores, la seva amant, la conversa següent: D. ‘Estàs d'acord que els ulls són les finestres de l'ànima?’. J: ‘Bé, crec que són finestres, però no estic segur que sigui l'ànima el que hi veig’. D: ‘La mare m'ensenyà que tinc una ànima, i que continuarà vivint quan jo me n'hagi anat, i si mires prou endins dels meus ulls, pots veure-la’ (*D. ‘Dou you agree the eyes are the windows of the soul?’. J: ‘Well, I beleive they’re windows but I’m not sure it’s a soul I see’’. D: “My mother taught me I have a soul, and it’ll live on after me when I’m gone, and if you look deeply enough in my eyes, you can se it’*).

²⁷ Vegeu, p. e.: Colwell, G., 1991.

²⁸ *La República* 445a -la traducció es meva seguint l'edició de J. Burnet. *Platonis Opera*, vol. 4, Oxford Clarendon Press, 1901, repr. 1968.

En la darrera seqüència de *Delictes i faltas*, sentim com teló de fons les paraules d'un tal professor Levy²⁹, quelcom semblant al seny i al sentit comú enmig de tanta confusió, però que, al seu torn, acaba suïcidant-se inexplicablement³⁰:

‘Tots nosaltres ens enfrontem al llarg de la vida amb decisions angoixants, amb opcions morals. Algunes són importants. La major part tenen a veure amb foteses, però ens definim a nosaltres mateixos per les opcions que hem pres. En realitat, som la suma total de les nostres opcions. Les coses succeeixen tan imprevisiblement, tan injustament! La felicitat humana no sembla haver estat inclosa en el projecte de la creació³¹. Només som nosaltres amb la nostra capacitat d'estimar els qui donem sentit a un univers indiferent³². I, tanmateix, la majoria dels humans semblen tenir l'habilitat de continuar intentant-ho, àdhuc de trobar la felicitat en les coses senzilles com la família i el treball, i en l'esperança que les generacions futures ho puguin comprendre millor’ (*We are all faced throughout our lives with agonizing decisions, moral choices. Some are on a grand scale, most of these choices are on lesser points. But we define ourselves by the choices we have made. We are, in fact, the sum total of our choices. Events unfold so unpredictably, so unfairly. Human happiness does not seem to have been included in the design of creation.*

²⁹ Es tracta amb tota probabilitat del transsumpte del real Primo Levi, escriptor italià i químic supervivent dels camps de concentració de la Segona Guerra Mundial i que relatà les seves experiències a *Survival in Auschwitz*. Després d'haver superat aquella terrible experiència, tortures incloses, patí una depressió profunda que el dugué al suïcidi el 11-IV-1987 (Levi, P. 1987 *Current Biography Yearbook*, pp. 353-57). L'esposa de Clifford li pregunta: ‘Tenia família o algú?’ / C: ‘No. Tots moriren a la guerra. Això és el més estrany. Ha vist el costat pitjor de la vida. Sempre fou afirmatiu. Sempre va dir ‘sí’ a la vida, ‘sí’, ‘sí’, avui ha dit ‘no!’ (*Did he have family or anything? / No, you know, they were all killed in the war. That's what so strange about this. He's seen the worst side of life. He always was affirmative. Always said 'yes' to life, 'yes', 'yes', now today he said 'no!'*).

³⁰ El guió d'Allen qüestiona de bell nou la pretesa o, si més no, discutible coherència de l'univers i de la vida humana en el seu si, tal com abans enfrontava el rabí Ben amb Judah per raó de la creença del primer –i l'escepticisme del segon– en una estructura moral inviolable amb significat real. El professor Levy encarnava ell mateix la Coherència des d'una concepció laica de l'existència i, tanmateix: ‘Oh Déu, ha estat terrible! Li vaig telefonar... no estava malalt en absolut. I deixà una nota, una simple nota petita: ‘He sortit per la finestra’. Què dimonis significa això?! Aquest home era un model de capteniment. Un hauria esperat que deixés una nota decent!’ (*Oh God, it's been terrible, you know? I called... the guy was not sick at all. And he left a note, a simple little note: 'I've gone out the window'. What the hell does that mean? This guy was a role model. You'd think he'd leave a decent note!*). Tot sembla absurd, tan absurd com el fet que la germana de Cliff tingui un afer amorós d'una tarda-nit amb un home que la tracta meravellosament i, quan ja l'ha seduïda i ella creu que li farà l'amor, la lliga al llit i hi defeca sobre. Així ho explica Cliff a la seva esposa: ‘Un home estrany defecà sobre la meva germana’. L'esposa: ‘Per què?’. C: ‘No ho sé. És que qualsevulla raó que pugui donar-te aconseguiria respondre a això satisfactòriament?... ¡La sexualitat humana... és tan misteriosa!’ (*A strange man defecated on my sister'./ 'Why?./ 'I don't know. Is there any reason I could give you that would answer that satisfactorily?... Human sexuality is just... It's so mysterious!*). D'altra banda, si com és molt probable, *La República* de Plató també és subjacent d'alguna manera i en algun aspecte concret en el guió d'Allen, és evident que la societat tampoc no podria confiar en un guia o “rei filòsof” com el professor Levy.

³¹ Ja abans, en un altre *flash* d'una de les xerrades filmades havia dit.: ‘Hem de recordar sempre que, quan naixem, necessitem molt d'amor per persuadir-nos que cal continuar vivint. Un cop aconseguim aquest amor, sol durar. Però l'univers és un lloc realment fred; som nosaltres els qui el revestim amb els nostres sentiments. I, sota certes condicions, sentim que ja no paga la pena’ (*But we must always remember that we, when we are born, we need a great deal of love in order to persuade us to stay in life. Once we get that love, it usually lasts us. But the universe is a pretty cold place, it's we who invest it with our feelings. And, under certain conditions, we feel that it isn't worth it any more*).

³² Vegeu al respecte: Nichols, M. P., 1998.

It is only we, with our capacity to love, that give meaning to the indifferent universe. And yet, most human beings seem to have the ability to keep trying and even to find joy from simple things like their family, their work, and from the hope that future generations might understand more’).

Molt em temo que aquest epíleg sigui susceptible d’èsser interpretat esperançadament o a l’inrevés, segons la sensibilitat i el to vital de l’espectador en cada moment. No hi fa res. Al cap i a la fi, fou també Protàgoras qui va dir que: “qualsevol qüestió es pot discutir des de dos punts de vista i amb la mateixa força, fins i tot sobre aquesta qüestió mateixa de si tot pot ser discutit des de dos punts de vista diferents” (*Protagoras ait de omni re in utrumquam partem disputari posse ex aequo et de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit*)³³.

I certament *Delictes i faltes* torna a semblar, des d’aquesta perspectiva, l’aplicació estricta d’aquesta màxima protagòrica, puix que presenta en igualtat de condicions a “partidaris de” i “contraris a” Déu i la Llei divina; “inspirats per” i “desafectes a” la Justícia, les normes i els preceptes; complidors i infractors de la llei humana; ètics i amorals; vitals i suïcides; esperançats i deprimits. El “principi de relació”, establert pel gran sofista d’Abdera, el seu *homo mensura*, ha envaït, doncs, l’escena. I, amb tot, gosaria afirmar que l’autoritat de Sòfocles queda preservada. Malgrat la matussera instigació de tots els Lesters del món, l’espectador comprèn que convertir en un còmic el seu heroi tràgic més conegut, Èdip, ofèn el sentit comú, la tradició i fins i tot l’estètica. La comèdia antiga tingué les seves pròpies estrelles i no necessita cap reforç aconseguit mitjançant la metamorfosi del seu pol oposat. Des d’una ampli ventall de possibilitats, que en cap cas s’amaga a *Delictes i faltes*, l’assumpció tràgica de la responsabilitat personal sempre serà una opció. O, dit altrament, hi haurà moments en què els esdeveniments i el paper que els humans hi juguin hauran d’adquirir realment “proporcions tràgiques” i, aleshores, com a única concessió als addictes al riure, podríem apel·lar a l’irònic “happy ending” amb què Judah pretenia ridiculitzar Cliff, però aquest cop acceptant el repte i simplement reivindicant-lo. Sí a la Tragèdia! Sí a Èdip! I, si algun burleta contemporani vol anomenar aquesta opció “happy ending”, ¡bona pensada!

Referències bibliogràfiques completes:

- . *Aeschyli Tragoediae*, edidit M. L. West. Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1990.
- . Allen, W. *Side Effects*. New York: Ballantine Books, 1981.
- . *Crimes and Misdemeanors*, 1989. MGM, DVD.
- . *Mighty Aphrodite*, 1995. MGM, DVD.
- . Antifont -ed. H. Diels- W. Kranz. *Die Fragmente der Vorsokratiker*, vol. 1, 6th edn. Berlin: Weidmann, 1951, rpr. Dublin / Zurich, 1966.
- . *Aristoteles de arte poetica liber. Poetica*, edidit R. Kessel. Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1968.
- . Bailey, Peter J. *The Reluctant Film Art of Woody Allen*. Lexington: University Press of Kentucky, 2000.
- . Baxter, J. W. *Allen: a biography*. London: Harper & Collins, 1998.
- . Bermel, Alfred. *Farce. A History from Aristophanes to Woody Allen*. Southern Illinois University Press, 1982.
- . *La Biblia*. Andorra: Casal i Vall, 1986.
- . Björkman, S. *Woody por Allen* (entrevistas). Madrid: Plot, 1995.
- . Blake, R. A. *W. Allen: Profane and Sacred*. Lanham, Md. & London: The Scarecrow Press, Inc. 1995.

³³ Seneca. *Epistulae* 88, 43 –la traducció és meva seguint l’edició de L. D. Reynolds, Oxford Classical Texts, 1966.

- . Cano, P. L. *De Aristóteles a Woody Allen. Poética y retórica para cine y televisión*. Barcelona: Gedisa, 1999.
- . Colwell, G. "Plato, Woody Allen, and Justice". *Teaching Philosophy*, 14: 4, December 1991.
- . *Diogenis Laertii Vitae Philosophorum. Tomus Posterior*. Edidit H. S. Long. Oxford: Clarendon Press, 1964, rpr. 1966 .
- . Downing, C. "Woody Allen's Blindness and Insight: The Palimpsests of *Crimes and Misdemeanors*". *Religion and the Arts*, 1997 Spring, 1:2, 73-92.
- . *Euripides. Fabulae. Tomus III*. Edidit Gilbertus Murray. Oxford: Clarendon Press, 1909, rpr. 1963.
- . Fonte, J. W. *Allen*. Madrid: Cátedra, 1998.
- . Girlanda, E. W. *Allen*. Milano: El castoro, 1995.
- . Green D. "The Comedian's Dilemma: W. Allen's 'Serious' Comedy". *Literature/Film Quarterly* 19, n° 2 (1991): 70-76.
- . Heràclit. *Frs.* –ed. H. Diels- W. Kranz. *Die Fragmente der Vorsokratiker*, vol. 1, 6th edn. Berlin: Weidmann, 1951, rpr. Dublin / Zurich, 1966).
- . *Hesiodi Opera et Dies*, edidit R. Merkelbach et M. L. West. Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1990.
- . *Homeri Odysseas*, edidit T. W. Allen. Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1920.
- . *Homeri Iliadis*, edidit T. W. Allen. Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1920.
- . *Homeric Hymns*. Edited and translated by Martin West. Loeb Classical Library. Harvard University Press; Cambridge, Massachusetts; London, England, 2003.
- . *Iambi et Elegi Graeci ante Alexandrum Cantati*, edidit M. L. West. Vol. II. Oxonii Typographeo Clarendoniano, 1992.
- . Jacoby, F. *Diagoras ho átheos*. Berlín, 1060 (*Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften, Ph.-hist. Kl.*, 1959, n. 3).
- . Kinne, Thomas. L. *Elemente Jüdischer Tradition im Werk Woody Allens*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1996 (*Mainzerstudien zur Amerikanistic Band 32*).
- . Lax, E. *Biografía de W. Allen*. Barcelona: Columna, 1992 (*Woody Allen: A Biography*. New York: Vintage Books, 1992).
- . Lax, E. *On Being Funny: Woody Allen and Comedy*. New York: Charterhouse, 1975; reprint: New York: Manor, 1977.
- . Lee, S. H. *Woody Allen's Angst: Philosophical Commentaries on His Serious Films*. Jefferson, North Carolina and London: Mcfarland and Company, Inc., Publishers, 1997.
- . Liggera, J. J. "The Eyes of Yahweh Are upon Us: Woody Allen's *Crimes and Misdemeanors*". *Proc. of 8th Annual Kent State Internat. Film Conf.*, 1990.
- . López Priego, M. *W. Allen: alguns exemples de fidelitats i infidelitats d'un sofista contemporani envers la preceptiva dramàtica aristotélica*. Treball d'investigació inèdit. Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, 2000.
- . Nichols, M. P. *Reconstructing Woody. Art, Love and Life in the Films of Woody Allen*. New York, Oxford, etc.: Rowman & Littlefield Publishers, 1998.
- . Piqué Angordans, A. *Sofistas. Testimonios y Fragmentos*. Barcelona: Bruguera, 1985.
- . *Platonis Opera*, vol. 4 (*Res Publica*), edidit I. Burnet. Oxford Clarendon Press, 1901, repr. 1968.
- . *Platonis Opera (Apologia, etc.)*, edidit I. Burnet, etc. Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1967.
- . Roche, M. "Justice and the Withdrawal of God in Woody Allen's *Crimes and Misdemeanors*". *The Journal of Value Inquiry*, 29, n° 4 (1995), 547-563.
- . Riba, C. *Eurípides. Tragèdies*. Barcelona: Curial, 1977.
- . Seneca. *Epistulae*. Edited by L. D. Reynolds, Oxford Classical Texts, Clarendon Press 1966.
- . Sext Empíric. *Esbossos Pirrònics*. Editat per H Mutschmann. *Sexti Empirici Opera*, vol. 1, Leipzig: Teubner, 1912.

- . Sextus Empiricus. *Adversus Mathematicos*. Edited by R. G. Bury Loeb Classical Library. London: William Heinemann Ltd.; Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1968.
- . Spignesi, Stephen J. *The Woody Allen Companion*. London: Plexus, 1992.
- . *Stoicorum Veterum Fragmenta. Collegit Ioannes ab Arnim. Vol. III Chrysippi Fragmenta Successorum Chrysippi . Editio Stereotypa. Editiones Primae (MCMIII). Stutgardiae in Aedibus B. G. Teubneri MCMLXVIII.*
- . Stora-Sandor, Judith. *L'Humour Juif dans la littérature de Job a Woody Allen*. Paris: Presses Universitaires de France, 1984.
- . Vipond, D. L. "Crimes and Misdemeanors: A Re-Take on the Eyes of Dr. Eckleburg". *Literature Film Quarterly*, 1991, 19:2, 99-103.
- . Wernblad, A. *Brooklyn is Not Expanding: Woody Allen's Comic Universe*. Rutherford, N. J.: Fairleigh Dickinson Univ. Press, 1992.
- . Yacovar, M. *Loser take All: the Comic Art of Woody Allen*. New expanded edition. New York: Frederick Ungar, 1991.